

Budapest, 1908. dec. 5.

21. szám.

NÉPNEVELŐK LAPJA

A MAGYAR TANITÓK OTTHONÁNAK
TANÜGYI, TÁRSADALMI LAPJA

NEGYVENHARMADIK ÉVFOLYAM

SZERKESZTI

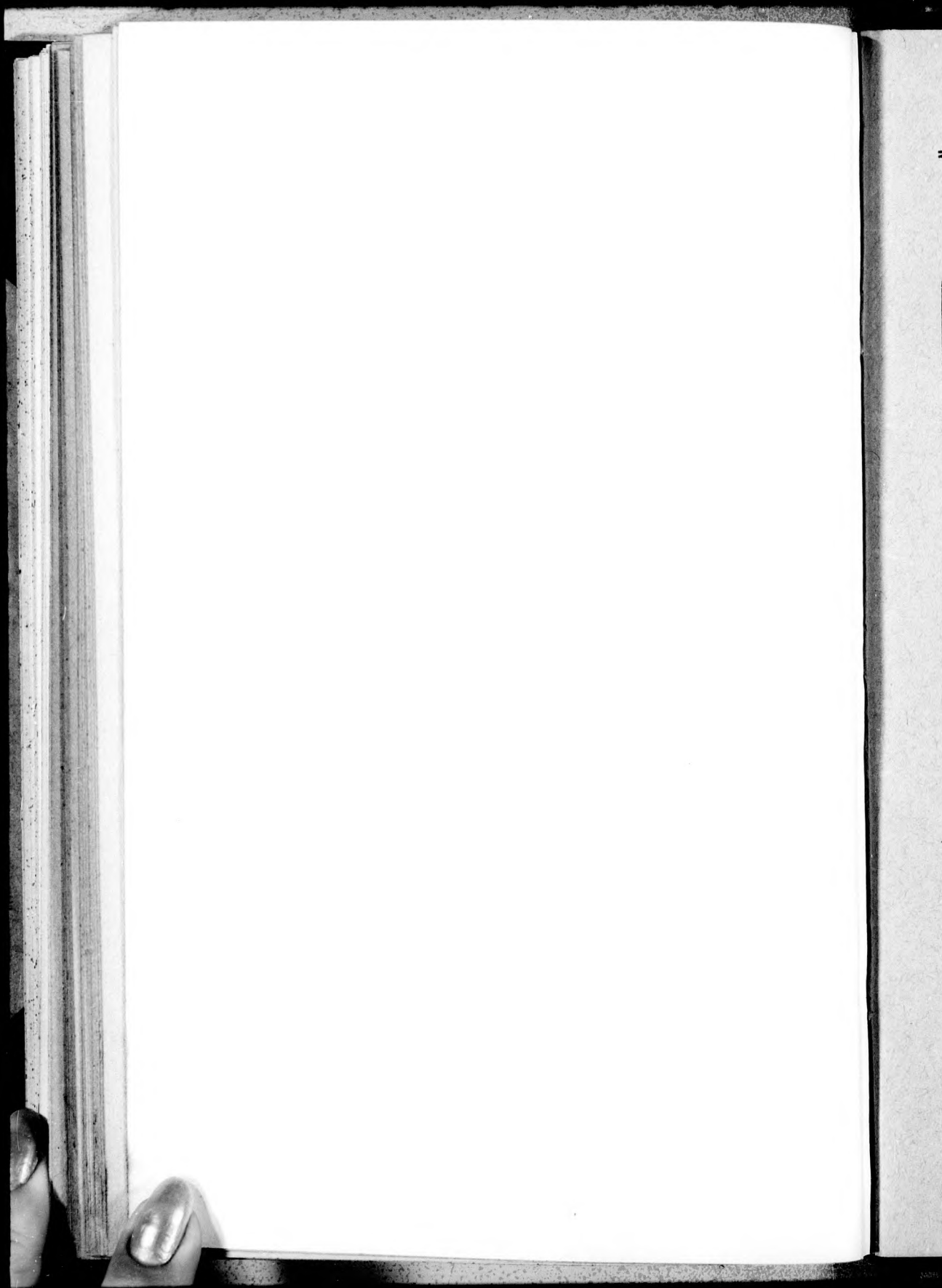
HAVAS ISTVÁN

BUDAPEST, 1908

NEUWALD ILLÉS UTÓDAI KÖNYVNYOMDÁJA

Szerkesztőség: Budapest, VII. Bethlen-utca 8. sz. I. em. 10.

NÉPNEVELŐK LAPJA

TANÜGYI, TÁRSADALMI LAP.

MEGJELENIK MINDEN MÁSODIK SZOMBATON.

Kiadótulajdonos: a MAGYAR TANÍTÓK OTTHONA
Budapest, V., Ferenc József-rakpart 39.
Előfizetési ár: egy évre 12 korona,
melyet a kiadótulajdonos címére kell küldeni.

A szerkesztő lakása:
Bpest, VII. Bethlen-utca 8. sz. I. em. 10.
A lapot illető minden szellemi közleményt,
cserepéldányt ide kell küldeni.

Felelős szerkesztő: HAVAS ISTVÁN

Negyvenedik évfordulón. 1908. december 5.

1868. dec. 5-én szentesítette a király az 1868:38. törvény-cikket, a magyar népoktatás alapkövét. Ugyanezen a napon hirdették ki a képviselők, decemb. 6-án pedig a főrendek házában. Az Országos Törvénytárban dec. 7-én jelent meg.

A magyar kultúra történetében nagyjelentőségű nap ez, mert vele kezdődik a magyar művelődésnek általános terjesztése. A magyar népoktatási törvény több mint egy évtizeddel megelőzte Franciaországot és Angliát a tankötelezettségnek kimondásával. Ha műveltség tekintetében nem is állunk azon a ponton, amelyre ez a két állam eljutott, a tankötelezettségnek merész kimondását mindennek ellenére is *Eötvös Józsefnek* és ideális kortársainak dicsőségére fel kell jegyeznünk. Nagyot mertek s hogy ma még nem teljes alkotásuknak sikere: nem rajtuk múltott, hanem ennek a szegény zaklatott országnak küzdelmes állapotán. A lakósnak még csak 61%-a ír és olvas Magyarországon. Nem sok, de nehezen kivívott eredmény. Ha azonban tekintetbe vesszük azt a törekvést, a szinte szemmel látható haladást, amelyben élünk: bizakodó hit tölti el népnevelői szívünket, hogy a teljes sikertől nem állunk ma már oly reménytelen messzeségben.

Dicsőség az alapvető kulturhősöknek s dicsőség azoknak, akik az ő nagy szellemök szerint lobogtatják tovább a népnevelés zászlaját! A Magyar Tanítók Otthona is leteszi hódoló babérjának egy kis levelét e nevezetes évfordulón, azzal, hogy a Népnevelők Lapját a mai napon megjelen-teti s tartalmát e nagyra törő törvényalkotás méltatására szenteli.

Az 1868-iki népoktatási törvény és a koreszmék.

— Történelmi visszapillantás a törvény 40. évfordulója alkalmából. —

Sokszor vádolták a magyar nemzetet műveletlenséggel, barbarizmussal. Igazságtalanul. Mert mi lehet a nemzetek kulturális érzékének hőmutatója? Bizonyára az, hogy megértsék a kor intő szavát s a nemzeti életre alkalmazzák. Igaz, hogy akkor, amikor a francia nemzet a mai társadalmakat mozgó nagy eszmékért a maga, önmartíromságig menő, dicső harcát vívta, a magyar nemzet aludt. De vajjon nem aludtak-e a többi nemzetek is? Akkor pedig, amikor a francia forradalom eszméi az európai nemzeteket forrongásba hozták, 1848-ban, a magyar nemzet oly küzdelmet fejtett ki a szabadság és egyenlőség eszméiért, amilyent a francián kívül egyetlen nemzet sem állott ki. Sajnos, a szabadság eszméjének pillanatnyi bukása, amely a nemzetek életében a reakcionárius mozgalmakat győzelemre juttatta, nálunk az egész nemzet bukása volt. Amikor azonban, a hatvanas évek vége felé, nemzetek állami életüket ismét a liberálizmus elve szerint kezdték berendezni, a magyar nemzetet ismét ott találjuk az alkotmányt építők között. De az állami élet fentartójává az állampolgári jogok és köteleességek egyenlő gyakorlását, alapjává pedig a népműveltséget tették ez időben európa-szerte. Így vált a népműveltséget adó népiskola a kornak mozgó eszméjévé a hetvenes években. Ugyanezek az eszmék indították nálunk az 1868-iki 38. t.-cikk megalkotóit a népoktatás törvényes szervezetére. Kitűnik ez a törvény főalkotójának, báró Eötvös Józsefnek, szavaiból, amelyeket 1868. december 1-én a törvényjavaslat főrendiházi tárgyalásakor hangoztatott. Ezek szerint:

„Alkotmányos országban, hol a nép a törvényhozásra s ezáltal az állam a kormányzatra gyakorol, azon okokon kívül, amelyek általánosan minden államban a népoktatás fontosságát bizonyítják, van egy más, még nagyobb fontosságú ok, amely a népoktatásról való gondoskodást az államnak köteleességévé teszi, és ez azon tény, hogy ott, ahol a nép az állam vezetésére befolyást gyakorol és azon arányban, amelyben azt gyakorolja, a népnek műveltségi állapota közvetlen befolyást gyakorol az állam törvényhozására és kormányzatára. Ezért, ha a népoktatás állapota minden államban nagy fontossággal bír, mert nagy befolyással van a nép jólétére: alkotmányos országban, és pedig azon arányban, amelyben az alkotmány a nép minden osztályának nagyobb be-

folyást biztosít, a népoktatás célszerű rendezése, mely a közműveltségnek feltétele, egyszersmind feltétele az állam jólétének s kifejlődésének is“.

Ugyenezen okoknál fogva s ezen eszmék szerint, amelyeket Eötvös hangoztatott, indultak meg az egész Európában a népoktatás törvényes rendezésére irányuló mozgalmak; ugyanazon időtájban, mint nálunk, sőt a legtöbb kulturállamban még valamivel később, a hetvenes években. Kitűnik ez akkor, ha szemlét tartunk a kulturállamok népoktatási törvényhozása felett.

Poroszországban, igaz, hogy már az 1850-ben kiadott alkotmány 20—26. paragrafusai általános intézkedéseket tartalmaznak a népiskoláról, s a törvény meg is hagyja, hogy a népiskola ügyéről külön törvényt kell hozni, mégis a porosz törvényhozás a törvénnyel még ma is adós. A porosz népiskolát Falk miniszternek 1872-ben kiadott általános szabályzata (Allgemeine Bestimmungen) és az 1872-dik törvény alapján a népiskolák felügyeletéről nyerte a mai képét.

Szászország 1873-ban rendezte törvénnyel a népiskolai ügyét, amely mindössze 37 paragrafusból áll.

Bajorországnak 1884-ig nincs el. iskolai törvénye.

Belgium már 1842-ben hozott népiskolai törvényt. Ez azonban annyira hiányos és a korszellemmel ellentétes volt, hogy újabb rendelkezésre volt szükség. A liberális irányban, modern szellemben való rendezést az 1879-ben hozott általános népiskolai törvénnyel végezték.

Hollandia első népiskolai törvénye 1806-ban keletkezett, a második 1857-ben. Azonban itt is szükségesnek bizonyult a törvénynek a korszellemnek megfelelő ujjaalakítása, ami szintén a múlt század hetvenes éveiben, 1878-ban történt meg.

Dánia kivétel, mert már 1814-ben meghozta a maga iskolai törvényét.

Svájcban az 1874-ben hozott szövetség-alkotmány 27-ik paragrafusa határozza meg azon elveket és kereteit, amelyben a kantonok elemi iskolai ügyeinek mozogniok kell.

Svédország a maga alaptörvényét már 1842-ben meghozta a népiskolák állításáról s a tanítókról.

Oroszországban ez ideig népiskolai törvény nincs. Az alsó fokú iskolát az egész országra kiterjedőleg az 1874-ben kiadott cári ukáz szabályozza.

Franciaországban, igaz, már a múlt század első felében, u. m.

1813-ban, 1850-ben, 1854-ben, törvényeket hoztak az iskolákról, azonban a törvények főleg a felső és a középfoku iskolákat szabályozták, a népiskolákról ellenben mostohán gondoskodnak. A francia köztársaság elemi iskolái mai szervezetének az 1880-ban hozott elemi iskolai törvény szolgált.

Olaszországban az 1877-ben hozott törvény kötelezővé teszi a népiskolai oktatást az egész országra.

Spanyolországban 1857-ben az egész közoktatást felölelő törvényt hoztak. Ezt a törvényt 1877-ben reformálták — klerikális irányban.

Anglia a maga első iskolai törvényét 1870-ben hozta.

Látjuk az egybevető adatokat, hogy Magyarország a népoktatás törvényes rendezésére irányuló áramlatban a kulturnemzetek sorában nem az utólsók, ellenkezőleg az elsők között állott.

Volt még a múlt század hatvanas és hetvenes éveinek egy oly uralkodó eszmeáramlata, amely erősen érezte hatását a népoktatási törvénnyel, a liberalizmus eszméje. Ennek lényege volt a jogok tiszteletben tartása az egyének és az egyénekből álló csoportok szabad érvényesülése érdekében. Ezen liberális irányban történtek ez időben az összes köz- és népoktatásának szervezései és alakításai. A „tanszabadság” elvének győzedelmeskedését látjuk a mi népoktatási törvényünk egész vonalán is, a szülők jogainak fenntartásában, az iskolaállításban, a felekezetek teljes szabad kezében.

Amennyire szép és nemes volt az elv, ép annyira kárára volt ennek túlzó alkalmazása a népiskola fejlődésének. Illusztrálja ezt a tévedést a községi iskolák sorsa. Eötvös és a törvényhozás csupán a községeket tartották alkalmasoknak a liberális iskolák felállítására. Elvileg igazuk volt. De nem számoltak a községek akkori gyengeségével. Hiába hirdette Schwarcz Gyula, hogy a községek nem képesek a kellő számú iskolákat fenntartani, hiába kívánta, hogy az oly községtől, amely iskolát nem állít három év alatt vonják meg a politikai jogokat: őt akkor kigunyolták, kinevették s lehurrogták. Az idők igazat adtak Schwarcz Gyulának. A községi iskola eszméje nem bizonyult életre valónak. De csődöt mondott a doktrinér liberálizmus a tanítók fizetésének megállapításában is.

Baj volt, hogy a nemzeti eszmét is alárendelték a liberálizmus elvének. Maga Eötvös, mint a liberalizmus fanatikus híve, a nemzeti-ségi kérdést a teljes, a föltétlen polgári szabadság elve alapján kívánta megoldani. „Vajjon hisszük-e, így kiált fel Eötvös a nemzeti-

ségi törvény tárgyalásakor, hogy ily mozgalmat (a nemzetiségi mozgalmat), melynek fontossága és jövője éppen abban rejlik, hogy a szabadságra támaszkodik, hisszük-e, hogy azt az által fogjuk megszüntetni, ha a hazának ügyeit úgy rendezzük, hogy a hazában egyetlen ember se legyen, ki magát e haza minden megyéjében egyenlően szabadnak ne érezhesse, egyetlen egy se, ki e hazát egyik határától a másikig a saját hazájának ne mondhasssa? Ezt én nem hiszem.“ Majd később kifejti: „Nekünk e kérdést is (a nemzetiségi kérdést) a jelen század eszméi szerint kell megoldanunk; e század pedig, hála a mindenhatónak, a szabadság százada!“ Eötvös József még a vallás eszméjét is mélyebbnek, nagyobbnek, hatalmasabbnak tartotta a nemzetiségi kérdésnél.

A liberalizmus ezen elméleti felfogásából és korlátlan alkalmazásából érthető, hogy a nemzeti eszme a népoktatási törvényben elrejtve maradt. A nemzeti iskola eszméjét a törvényben hiába keressük. Voltak kiváló politikusaink, akik előre látták a bajt, amely e tévedésből a magyar nemzetre háramlani fog. Ezen tisztán látó politikusok között az első, a legnagyobb s leglelkesebb volt Schwarcz Gyula.

„Nekünk, magyaroknak, mondja a Közoktatási Reform című nagy művében, (1868) mindent el kell követnünk, hogy a demokráciával együtt járó nemzeti közműveltséget kifejlesszük, különben polgárságunk az európai érdekegyeség hatása alatt a német közművelődésnek s az ébredező nemzetiségeknek, a románoknak és szlávoknak esik áldozatul s ez az idegen polgári elem elválasztó erővel fog beleékelődni társadalmunk testébe s a magyar társadalom sohasem fog erős, szerves nemzeti társadalommá megérni; sőt idők folytán minden oldalról túl fog szárnyaltatni, elsilányulni, végre feloszlani.“

Schwarcz Gyula e nézetből kiindulva, 1868-ban, a népoktatási törvény készítése és tárgyalása idején előhozakodott a nemzeti iskola eszméjével. Kivánta, hogy: a közoktatás reformjának célja legyen, hogy iskoláink, amelyek most (1868) csak vallásfelekezeti, nemzetiakké legyenek a jövőben. Sőt Schwarcz Gyula következtetésében tovább ment. A nemzeti feladat megoldását az állami iskoláktól várta. Kivánta, hogy állítson a magyar állam egészen új, vallásfelekezet nélküli, közös, tehát valódi nemzeti iskolákat, amennyit bír. Schwarcz Gyula a maga reformeszméivel a Cassandra sorsára jutott. Bajos is lett volna neki eszméivel azon korszakban boldogulnia, amelyben ilyesféle jelszavak röpköd-

tek a levegőben: „Az állam ne tanítson, mert ahhoz nem ért.” Bizza azt az egyházakra. „Az állam csak adjon jogokat, de azokat el ne vegye.” „Az állam feladata csupán a jogrend megteremtése.”

Hiába sürgette Kossuth Ferenc is, a mostani miniszter, az „Uj Korszak”-ban az erőteljes nemzeti politika követését a kultúrában is, és sürgették még néhányan, a nemzeti eszme csak a szívek mélyén rejtőzött, de gyakorlati érvényesülésre nem talált. A vége az lett, hogy az állami iskola eszméje szerényen, „az elv föntartása kedvéért” a népoktatási törvény egyetlen paragrafusában húzódott meg s a hirhedt 58-dik paragrafusban pedig az állam nyelve, a magyar nyelv, a nemzetiségi nyelvekkel egyenlő elbánásban részesült. Akárhogy szépítjük a dolgot, ez bizony a nemzeti erőtlenség és önbizalmatlanság politikája volt.

Szerencse, hogy a nemzeti élet erőteljes fejlődése végrehajtás közben kitöltötte a népoktatási törvényt azzal a tartalommal amellyel alkotása idején részint nem akarták, részint nem merték. A duzzadóan fejlődő nemzeti eszme magával ragadta a népiskolát is és az utókor a maga törvényeivel (1879, 1893) pótolni igyekezett az alapozás súlyos hibáit, míg végre 1907-ban a nemzeti lobogó a népiskolai intézménynek ormára került. Az állami iskola intézménye is, amelyet a községi iskola hosszú ideig háttérbe szorított, mintegy varázsütésre (Szathmáry György) rohamos fejlődésnek indult s ma már akár a pedagógiai jelentőség, akár a nemzeti eszme szempontjából az összes iskolák előrenyomuló hadsorának élén áll. Megvalósult Schwarcz Gyula eszméje: az állami iskola, mint a mi legéletekésebb s a mi tipikus nemzeti iskolánk.

El kell ismernünk, hogy a népoktatási alaptörvényben a népmivelődés eszméjéről teljesen a kor színvonalán álló, szinte magasztos felfogás nyilvánult meg. E felfogás szerint a népmivelődés öncél, az általános emberi előhaladás tényezője. A kulturális előhaladás létrehozása nem egyes kiváltságos osztályok és egyének feladata, hanem az egész emberiség művelődésének terméke. A törvény alkotói ezt az eszmét akarták szolgálni a hat osztályú népiskola egyetemes szervezésével s magas színvonalú tanítóképzés megteremtésével. S ebben a szorosabb értelemben vett szakszerű, pedagógiai irányban a magyar népiskola lassú, de szakadatlan fejlődést mutat. Ha nem is kizárólag a népiskolának köszönhetjük, de a népiskola nélkül semmi esetre sem érhattük volna el azt, hogy népünk ma már a modern kulturális és gazdasági eszmék

íránt fogékonyságot mutat. Az intelligencia átlagos vonala tetemesen emelkedett a népiskola által. Ezzel együtt a népiskolának, mint az állami élet szervének jelentősége is, meggyarapodott. Ez az érték abban nyilvánul, hogy az állami életnek mind több és több ágazata támaszkodik a népiskolára, így a katonai, ipari, kereskedelmi, közlekedési, az alsóbb hivatali szolgálatban. Ez a viszony egyelőre, igaz, hogy csak erkölcsi természetű, de itt-ott már intézményesen nyilvánul. Ha pedig az új szavazati törvény életbe lép, amely szerint a népiskola elvégzése szavazatjogot ad, akkor megvalósuland Schvarcz Gyulának és Eötvös Józsefnek eszméje: a népiskola az alkotmány szervévé válik.

Mindent összefoglalva, az 1868-diki népoktatási törvény betöltötte hivatását, mint az 1867-ben megindult modern államszervezés egyik területe. Ezt el kell ismernünk. Annak pedig, hogy a fejlődés ezen törvény kereteit ledöntötte, szellemét újabb egészséges, életképes tartalommal töltötte meg, csak örülnünk kell.

Nagy László.

Eötvös József báró.

1848. 1868.

Hogy ez alatt a tiszteletteljes név alatt ez a két epochalis évszám és a köztök névtelenül hagyott időtartam, nemzetünk történelmében mit jelent: mindenki tudja. Az első évszám kezdetben a békés fejlődést, aztán az élet-halál harcot hordozza homlokán. A másik, a névtelen, az elnyomatás iszonyatosságának fekete szimbóluma. A harmadik a drámának voltaképeni befejezése: a béke jelképe. Ezeknek az epocháknak különböző hatásai alatt nemzeti közoktatásunk hol életre kelt, hol meghalt, hol pedig újból feltámadt a szerint, amint vagy Mars suhogtatta kardját, vagy a boszúálló nemezís villogtatta meg bárdját, vagy a béke angyala vette át uralmát szegény hazánkon.

Még a harci zaj nem töltötte be a hármás halom völgyeit, rónáit, közoktatásunk is kezdett szépen csirázni. Nem csoda: a béke, tehát az alkotások embere, báró Eötvös József állt akkoron közoktatásügyünknek élén. Nagy hazafi. Valódi bölcs és mindenkifelett étheri tisztaságu, finom lélek. Az ő bölcs vezérlete alatt indult meg, tudjuk, az a mozgalom, amely arra törekedett, hogy sajnálatosan elmaradt kulturánkat a nyugati iskoláztatás magaslatára emelje. 1848-ban ugyanis ő alatta vette kezdetét az első egyetemes és

közös magyar tanítógyűlés, amelynek egyik tagozatát épen az óvó- és elemi iskola szakosztálya alkotta. Ezen az egyetemes gyűlésen határozat adatott be többek között arra nézve is, hogy minden tanító, még pedig felekezeti különbség nélkül állami hivatalnoknak tekintetik, aki mint ilyen a fizetését is az állam pénztárából huzza. Határozati javaslat adatott be továbbá arra, hogy minden tanító 25 év után nyugdíjba menjen (milyen bölcs javaslat ez!) és családját az országos földalaphól egy telek illesse. Ebben a határozati javaslatban ki lett az is mondva, hogy a tanítás és nevelés rendszerét ezentúl az egyetemes tanítógyűlés vizsgálja mindig felül, hogy az mindenkor a modern élet követelményeihez legyen hajlítható stb., stb. Istenem, még hézagos szemelvényében is milyen gyönyörű perspektívája nyílik itt a szemnek! És mivé lett minden, mikor a föld megmozdult alattunk? Lett belőle Geringer. Lett belőle Organisations-Entwurf. Lett belőle Thun. Lett belőle Dr. Haas. Dr. Haasból szatmári püspök, jutalmazásául azért, mert öblös szájával úton-útfélen azt kiabálta, hogy az ő intézkedései révén rövid időn belül még az utolsó alföldi kanász is a disznók fülébe németül fog karattyolni. Mindebből persze, amint tudjuk, kezdett ugyan valami lenni, de mégsem lett semmi. Miért? Mert ismét jött egy nagy epocha, amelynek logikai kényszerűsége nem az lett, amit dr. Haas uram zsiros mellényével jósolt, hanem az, hogy a magyar, ha kis úr is, de újra úr lett a saját hazájában.

És ezen úr végig nézván a hazán: Eötvös Józsefet ismét megtalálta. Eötvös ismét miniszter lett. Ismét munkához látott, hogy régi ideálját megvalósítsa. És megalkotta a korszakos 1868-iki közoktatásügyi törvényt, mint elemi kulturánk első fundamentumát. Később az igaz, hogy a törvénynek a kerete szűknek bizonyult, talán némely intézkedéseiben hézagos is volt, mindazonáltal nem tagadható meg tőle, hogy becsületes szándékkal, a körülmények számbavételével lett kigondolva és megkonstruálva, amely nyilván azzal a célzattal és előrelátással hozatott, hogy az csak egy mag, amelyből csak későbbben, a körülmények hatása alatt növesztendő meg a fa és annak koronája. Eötvöst az élet jelenségeinek megfigyelése készítette bizonyosan arra a józan következtetésre, hogy a természetben ugrás nincs. Belátta, hogy mint minden organizmusnak, úgy a népoktatás ügyének is, számolnia kell a körülményekkel, a természetes fejlődés feltételeivel. Egyszerre kicsiből nagy nem lehet. Mert ez erőszakos is volna, tehát kivihetetlen is lenne. De azt is látta, hogy az általa elvetett mag, ha arra a

talaj kedvező lesz; ha azt növekedésében az idők járása nem fogja gátolni, majdan mégis olyan termő fának indul, amely az egész nemzetet el fogja áldásával látni. Eötvös bölcs elméje ezt mind látta. És csakugyan úgy lett, amint látta. Nézzük csak meg például Apponyi törvényét. Nézzük csak meg közoktatásügyünknek számtalan águ mozgolódásait, lehetetlen arra a meggyőződésre nem jutnunk, hogy Eötvös nem látott rosszul; belátjuk, hogy az általa elvetett mag nem hullott terméketlen talajra, tehát, hogy felfogását és reményét az idő mindenben igazolta. A magból terebélyes fa lett. Elültetőjéből pedig fogalom alakult: Magyarország népoktatásügyének fogalma. Munkája így is, úgy is megérdemelt egy életet.

Áldás emlékére!

Szabó Kálmán.

Emlékezés a Népnevelők p. egyesületére.

Mikor én 1871-ben Pestre kerültem, az iskolák már községi-ek voltak, de az egész iskolaügy — a maihoz mérten — a kezdetlegesség jellegét hordta magán. A zsúfolt, felszeretlen, szűk termekben néhol száznál több gyermek is tolongott, a kevés számú tanítóktól várva, hogy bevezessék őket a magyar és német tudomány rejtelmes misztériumaiba. Mivel újabb és újabb osztályt kellett még tanév közben is nyitni, a hatóság verbuválni kezdte a tanítókat.

A tanítói diplomára nem sokat adtak, a tanács kiküldöttei vizsgálták meg a pályázót, alaposan kikérdezték az iskolai tantárgyakból s csak ha ezekből kiállotta a próbát, tarthatott gyermekekkel gyakorlati tanítást, aztán ha mindkettőnek megfelelt, jelölte az iskolatanács, választhatta meg a főv. tanácsa. Ha a pályázó a tortúra közben el nem vérézett, végre megkapta a kinevezési dekretumát (melyért a kézbesítőnek legalább 50 kr. jutalom dukált) s melyből dagadó kebellet megtudta, hogy most már *pesti* tanító, fizetése 400 frt, lakáspénze 100 frt, teljes címe: *helyettes altanító*, nehogy pedig valamely spanyol grand a cím hosszúságában túltegyen rajta, néha még *ideiglenes* jelleget is kapott.

De hát fiatalok voltunk, tele reménnyel, aztán más időket éltünk. Alkotmányos életünk verőfényes reggele volt, még káprázott a szem, de a leláncolt vágyak felszabadulása, a szabadság édes érzete, a szabad ember alkotási vágya eltöltötte az egész társadalmat, mely természetesen nem hagyhatta érintetlenül a tanítókat. Lelkesedtünk, a közös célok elérésére tömörültünk.

De hát úgy volt ez csakugyan? A távol ködén akarok visszalátni arra az időre, mikor telve voltunk ábrándos tervekkel, mikor a biztató szavak elkábíthattak, mikor az érzelmek, vágyak megvesztegethették a helyes ítélkezést.

Annyi bizonyos, hogy midőn az 1868-iki népoktatási törvényvel a közösiskola megszületett s a felekezetek lenyügöző és szeparáló zárkájából kikerült a tanítóság, itt a fővárosban hamar átérezte, hogy ezentúl önmagát kell irányítani s magának helyet biztosítani a társadalomban.

Alig volt akkor Pestnek 100 tanítója. (Nem számítva ide a szorgalmas budaiakat, kik külön státust alkottak s kiket a mai öt híd sem hozott sokkal közelebb.) A népnevelők p. egyesületének már megvolt a székesfővárostól kapott egy szobás helyisége, nem rendelkezett ugyan puha angol karosszékekkel, de az asztalok mellé helyezett szalmaszékek — ugy tudom — ki voltak fizetve.

Élénk élet folyt itt. Ülés, választmányi vagy szakosztályi akadt minden héten egy-kettő, de azonkívül soknak kedves tanyája volt az egyszerű helyiség, hol az esti órákat sistersgő gázlámpák alatt eltarisznyázták. Szak- és politikai lap volt egy-kettő, de aki nem olvasott, itt referált napi élményeiről, itt dicsekedtek egyesek tanításuk eredményéről, sopánkodtak mások, hogy pedagógiai tudományuk ennél vagy amannál a gyereknél cserben hagyta őket. Gyakran valóságos konzultáció folyt a Karcsi vagy Szepi erkölcsi vagy szellemi defektusa felett, kit néha tán közös akarattal mégis csak kigyógyítottak

1871-ben választotta a főváros legelső tanítónőit. Viruló fiatal leányok kerültek a padokból egyenest a katedrára, valóságos poézist hozva a tanítói világba. Szerényen, de kíváncsi érdeklődéssel vettek részt az egyesület gyűlésein, de mikor aztán a bátrabbak hangjukat is hallatták, sőt némelyik még jegyzői tisztségre is vállalkozott, — valóságos szenzáció számba ment.

Egyesületi tisztségek bőven termettek. Itt is, mint az amerikai hadseregben minden második ember generális lehetett. Volt pedagógiai, társadalmi, gazdasági stb. szakosztály, kellő számú tiszttal s legtöbb szakosztályban már csak valamelyik másik szakosztály tisztjei lehettek rendes tagok. Hát még a sok adhok-bizottság! A tanítóbál, tanítómajális megvolt minden évben, melyeknek rendezésére is kellett egy csomó lelkes ember. A tanítók dalárdája is foglalkoztatott 25—30 tanítót, kik az ünnepeken, temetéseken szerezték a babért. No, de mindezekhez több időnk is volt,

mert heti husz órai tanítás mellett egész csütörtök és vasárnap volt szünidő.

Az ország tanítósága között még akkor nem volt semmiféle szerves összefüggés vagy érintkező párt, egyik tanító a másiktól alig tudott valamit, s így egyesek s egyesületek a külön lappal rendelkező egyesületünkhöz fordultak különféle kérdésekben s bajos ügyekben. Nem volt kötelessége az egyesületeknek ily dolgokkal foglalkozni, de mert noblesse oblige, minden megkeresésre válaszoltunk. Néha, sőt legtöbbször meg is jártuk, mert ha nem volt kedvező a válasz, jött utána a „megrovási kaland“, hogy lám a pestiek a husos fazekak körül dőzsölnek, de nem gondolnak a szegény vidéki kartárssal.

Pedig dehogyan nem! Mikor egyes életbevágó kérdések a kölcsönös korrespondálások után már tisztázódtak, megérlelődtek, nagynevű elnökünk Péterfy Sándor megsimogatta patriárkai szakállát s kijelentette, hogy „mindannyiunk“ érdeke követeli, hogy országos egyetemes gyűlést tartsunk. Tengernyi munka szakadt ilyenkor kis egyesületünk tagjaira, de a végeredményben felhoztunk a fővárosba ezer-kétezer tanítót, beültettük őket pár napra a Sándor-utcai miniszteri bársonyszékekbe, ott aztán elmondta mindenki, hogy mi volna neki jó, aztán megnyugodva, vagy legalább jobb reményekkel tért vissza falujába.

Ily egyetemes gyűlés naplójának megírásáért kapott volna Péterfy bátyánk 200 forintot, melyet el nem fogadván, megvetette vele első alapját az Eötvös alapnak s az ebből fejlődő két Tanítók házának. Ki hitte volna akkor, hogy az a kis összeg ily hatalmas közösvagyonná fog növekedni! Kezdetben bizony lassan csöpögött az Eötvös-alap jövedelme, talán még legbiztosabb forrása volt a tósztok ára, melyet a szombati vacsorák alkalmával egy-egy piculával kellett megváltani annak, ki beszélni akart. Péterfy bátyánk az ő bőbeszédűségével itt is lefoglalva magának a fél estét, többször emelkedvén fel, hogy többször hulljon a picula. Szőke István *Az ember tragédiáját* tanulta be, hogy annak szépséges mondataival ékesítse és hosszabbítsa szónoklatait. Pedig egyiknek-másiknak nagyon kellett egy hélig takarékoskodni, hogy szombaton egy — tósztot elmondhasson.

Azt mindnyájan tudjuk, hogy a *boldog pestiek* az anyagiakban bőven szűkölködtek. Humánusan gondolkodó tanfelügyelőnk: Zichy Antal a segélyegyesület megteremtésével akart némileg orvoslást nyújtani. Akkori városi tanügyi tanácsnokunk kevés

érzékkel volt a tanítók sorsa iránt s megtörtént, hogy midőn a főváros közgyűlése utasította, hogy a tanítók részére előnyösebb fizetési javaslatot készítsen, mint amilyent benyújtott: sírásra fakadt boszszúságában a közgyűlés színe előtt.

A szellemi vérkeringést a tanítóság között az egyesület közlönye, a *Népnevelők Lapja* tartotta fenn, melyet dr. Márky Józseftől vett át az egyesület. Mióta a lap fennáll, több tanítónemzedék, sok érdemes szerkesztő nyomta rá saját egyéniségének bélyegét, a lap tartalmában, irányban változott, emelkedett, leszállt, de mindig szabadelvű maradt. Különböző korszakából csak azt az egyet említem itt meg, mikor a néhai jó *Lakits Vendel* állt az élén. Minden rovatnak meg volt a maga önkéntes vezetője, kik a hét bizonyos napján hűségesen berukkoltak a szerkesztőhöz, hol a vezércikkező már kész „kutya-nyelvekkel“ komolykodott, a tárca-író mókázott, a kritikus dorongolt, a „külföldi“ fordított, a *vegyesek* gereblyézője pedig ollózta, vagy gyűjtötte a hímen-hireket és az iskolák közölhető pletykáit.

Szegény szókimondó, igazi fajmagyar *Lakits Vendel* lapjával együtt Óbudára szorították, hogy elcsendesítsék; de változnak az idők, diadalmasan került vissza a pesti oldalra, az ország tanító-sága arany tollal tisztelte meg, most pedig síremlékén egy kis gyermek nyújtja neki a rózsát azért a küzdelemért, melyet a népnevelés, de különösen a tanítók érdekeiért több évtizeden át folytatott. *Lakits Vendel* írta meg az egyesület 25 éves történetét, melynek terjedelmes kötete valószínűleg megvan a testületi könyvtárakban.

A népnevelők pesti egylete — mint az első szabad tanítói egyesület az országban, vonzotta magához nemcsak a tanító-ságot, de mindazokat, kik mint írók, publicisták vagy éppen műkedvelők, érdeklődtek az iskolai dolgok és a népnevelés iránt.

Az akadémikus *Zichy Antal* egyik elnöke volt, önzetlen barátunk, a hirlapíró *György Aladár* holtig rendes tagja, *Lederer Abrahám* örökös felolvasója, dr. *Kiss Áron* hosszú ideig a pedagógiai szakosztály elnöke, továbbá *Scheermann Adolf*, *Molnár Aladár*, *Brassay Sámuel*, *Szathmáry György*, *Komócsy József*, *Pósa Lajos*, *Kármán Mór* kisebb-nagyobb összeköttestést tartottak fenn az egyesülettel — és a többi és a többi. A korán elhunyt *Peres Sándor* is itt kezdte szárnypróbálgatásait s innen indult ki érdemes irodalmi munkásságának útjára.

Nem mondunk sokat, ha állítjuk, hogy a 40 év előtti főv. tanító-ság felfogta az 1868-iki törvény szellemét. Számuk azóta

másfél ezerre emelkedett, ily nagy terület mozgása most már tán lassúbb, de annál méltóságosabb. A megosztottan nagy területen működő sok intellektuális erő talán még nem találta meg egészen folyásának biztos medrét, de ez csak idő kérdése. Alkalomadtán most is súlyt tud adni szavainak, szívének dobbanását pedig minden kiválóbb alkalommal meg-megérezzük ebben a jó és rossz napokat szerencsésen átélt lapunkban.

A „Népnevelők egylete“ már néhány év előtt jobblétre szenderült régi alkotásában talán már szűk ruhája lett volna a mai tanítóságnak. Nagyobb baj inkább az, hogy már az új ruháról, az Otthonról is szakadoznak a gombok — ki lesz, aki felvarrja vagy más ruhát készít? Ezekre a kérdésekre ismét Péterfy bátyánkkal felelek, aki mikor egymással civakodtunk, megfenyegetett: — Gyerekek, gyerekek, tudjátok, hogy az ördög sem szeret benneket, hát legalább ti szeressétek egymást!

Claudus.

Tanügyi, fársadalmi élet.

Népoktatási állapotok negyven évvel ezelőtt. *Eötvös* Józsefnek egy 1869-ben keltezett miniszteri jelentéséből vesszük az alábbi sorokat, amelyek jellemző tömörséggel mutatják népoktatásunk állapotát a kiegyezés idejében.

„A létező tantermeknek nagyobb része nemcsak hogy a törvényes kellékeknek nem felel meg, de részint avult s rozszant, részint pedig oly sötét, szűk alacsony vagy nedves, hogy rendes viszonyok között sem közegészségi, sem pedagógiai szempontból nem volna megengedhető azoknak iskolául való felhasználása.

Valóban, a saját tapasztalásom szerint is elmondhatom, hogy a hazánkban létező népiskolai tantermek nagy része olyan, hogy a napnak legalább felét benne töltő gyermek sokkal nagyobb kárt szenved testi fejlődésében s egészségében, mint amennyi hasznot nyer a kapott tanítás által.

Mindezeknél fogva teljes bizonyossággal állíthatom, hogy népoktatásunkat csak abban a mértékben terjeszthetjük kiebb, s még intenzíve is nagyrészt csak oly mértékben vihetjük előbbre, amint képesek leszünk egyfelől a létező, de rozsz iskolai épületeket kijavítani, vagy ujjakkal pótolni, s másfelől a hiányzó iskolákat felállítani, tantermeket felépíteni.

Ámde népiskolai oktatásunknak s haladásunknak mégis épp oly nagy akadálya a kellően képesített tanítók hiánya; mert a felépítendő új tantermek is csak annyiban használtathatnak iskolául, amennyiben egyszersmind alkalmas tanítókat állíthatunk beléjük.

Mióta a népnevelés vezetésével foglalkozom, sok tanítónál meglepő műveltséget láttam, s örömmel tapasztaltam, hogy tanítóink jelentékeny része, amennyire csak helyzete s a rendelkezésére álló eszközök megengedik, iparkodik saját szakját tanulmányozni, a korral haladni, ismereteit több irányban növelni. Sok szép bizonyító példát szolgáltatnak erre az utóbbi években meg-

szaporodott tanítói egyletek, a tanítóknak a „Néptanítók Lapja”-ban megjelent számos dolgozataik s nyilatkozataik és a tanfelügyelőknek az iskolák látogatása alkalmával tett tapasztalataik. De másfelől fájdalommal kell megvallani, hogy egy részük még annyira sincs az oktatásra képesítve, hogy a kellő pedagógiai s didaktikai előképzettség hiányában, még szakműveltségüknek öntanulmányozással való utánpótlására s a tovább haladásra is alig képesek.

Tanítóink egy részénél tapasztalható ezen képzetlenség s tanulatlanság a következő főbb okokból származtatható:

a) Igen sok tanítói állomást oly egyének töltöttek be, kik sem tanítóképzőt nem végeztek, sem más úton (p. o. a középiskolák alsó osztályaiban) a tanítandó ismereteket nem szerezték meg, hanem legfeljebb csak a templomi szertartásokat s néhány egyházi éneket tanultak be.

b) A hazában létező felekezeti tanítóképzők is legnagyobbbrészt csak az utolsó két évtizedben állítottak fel; s azoknak is nagy részében mind a tanfolyamok szervezete, mind a pedagógiai oktatás annyira hiányos volt, hogy a vallástan, egyházi szertartások s énekek tanításán fölül pedagógiai s egyéb ismeretek tanítására kevés gond fordított. — A legselejtesebb ismeretekkel felvett tanítóképzedei növendékeket is néhol egy, a legtöbb helyen pedig rövid két évi tanfolyam elvégzése után képesített tanítókül bocsátották ki az életbe.

c) A tanítói fizetések igen sok helyen oly szűk anyagi ellátást biztosítanak, hogy képzetlebb ember ritkán vállalkozik betöltésükre.

d) A tanítók egy részének képzetlenségét okozza az is, hogy a műveltebb társas köröktől el vannak szigetelve; mert igen alárendelt társadalmi helyzettel bírnak.

e) A tanítók igen sok helyen egyszersmind nemcsak kántorok, hanem egyuttal községi jegyzők is, s így természetesen kántori és jegyzői elfoglaltságuk mellett csak idejük kisebb részét szentelhetik a tanításra és saját hivatásukbeli tanulmányokra. Vajjon miként is művelhetné ott magát a tanító s miként lehetne ott sikere az oktatásnak, hol a több gyermekkel megáldott családos tanító egyszersmind kántor is, meg falu jegyzője is, s még e mellett legalább 150 gyermeket is kell tanítania, holott összes munkájáért oly csekély a fizetése, hogy a megélhetés miatt még mezei gazdálkodással is kénytelen foglalkozni.

Budapest közoktatásügye. *Thirring* Gusztáv dr. statisztikai hivatali igazgató megírta Budapest iskoláinak rövidre fogott történetét és közreadta a főváros közoktatásügyének a statisztikáját. Ebben a könyvben sok az érdekes számadat arról, hogy az utolsó nyolcvan esztendőben a főváros fejlődésével miképpen fejlődött Budapest közoktatásügye, hogy nőtt, hogy erősödött az a küzdelem, amelyet az analfabetizmus ellen folytatott a főváros. Lehetetlen meghatottság nélkül olvasni azoknak az időknek iskolaügyeire vonatkozó adatait, amikor még a XIX. század első éveiben a Pest város egyetlen magyar tanítójának mindössze csak tizenöt forint évi fizetése volt és amikor a belvárosi plébános fizetésjavítást kért a magyar tanító számára, a tekintetes tanács azt írta rá a kérvényre: „Türtöztesse magát.” Vagy nem érdekesek azok az idők, amikor a piarista atyák tanították írni-olvasni Pest város első biráit és tanácsnokait. Azóta persze nagyot fordult az idő és bizony nem érdekesség nélkül való, hogy az 1905—6-ik iskolai esztendőben 527 különböző fokozatu taníté-

zet van Budapesten és hogy a tanulók száma 135.701 volt. Érdekes az is, hogy az utolsó tíz esztendőben, azalatt, mialatt a főváros lakóinak száma 22.5 százalékkal emelkedett, ugyanakkor a tanintézetek száma 48.7; az osztályok száma 36.3; a tanító személyzet száma 48.3; a tanulók száma pedig 40.6 százalékkal gyarapodott. Kisdédóvó 97 volt; ebből 66-ot a város tartott fenn. A városi kisdédóvókba 11.758 gyerek járt. Mivel pedig 1905–6. évben 40.069 volt az óvóköteles gyerekek száma, ennél fogva megállapítható, hogy az óvóköteles gyermekeknek csak 29.3 százaléka járt óvodába. Az 1905–6-ik iskolai esztendőben volt Budapesten 180 elemi iskola. Ebből 136 községi, 4 állami, 24 felekezeti, 6 egyesületi és 10 magániskola. Az iskolák közül 33 bérházban volt elhelyezve, többi közt bérházban volt elhelyezve 20 a község által fentartott elemi iskola. Az elemi iskoláknak 1472 osztálya volt, de csak 1291 tanterem állott rendelkezésre. Szóval 362 tanteremben más osztályt tanítottak délelőtt és más osztályt tanítottak délután. Az iskolákban 1732 tanító és tanítónő működött. A tanév folyamán az elemi iskolába 38.849 fiú és 35.706 leánygyereket, összesen 74.555 gyereket irtak be. A tanév végére azonban csak 32.880 fiú és 30.673 leány, összesen 63.562 gyerek járt iskolába. Tizennégyezer gyerek elkallódott. Thirring azt mondja, hogy a nagy különbségnek az az oka, hogy a szülők időközben ide-oda költöznek, sőt sokan elköltöznek a fővárosból. Megállapítja végül Thirring, hogy körülbelül 6000 iskolakerülő gyerek van Budapesten. Megemlíti még a jelentés, hogy a 63.562 gyerek közül 52.441 nem fizetett tanítási díjat és hogy a gyerekek összesen 3,199,780 órát mulasztottak, még pedig a fiúk 1,531,760-at, a leányok 1,668,020-at. Érdekesnek tartjuk végül följegyezni, hogy míg 1873-ban 612.052 koronát költött a város az iskoláira, addig 1906-ban már 9,610.883 koronára rugott az iskolai kiadás.

Beszélő számok, amelyek az 1868: 33. tc. hatását mutatják:

Év	Az iskola teljes száma.	Áll. iskola.	Közs. iskola.	Felekezeti iskola	Magániskola
1868.	13.798	—	371	13.319	108
1880.	15.652	241	1577	13.686	145
1906.	16.561	2046	1473	12.734	308
A tanteremek száma.		A tanítók száma.		6–15 éves gyermekek száma	
1868-ban	16.928	1868-ban	17.792	1875-ben	2,124.899
1880-ban	21.838	1880-ban	21.664	1905-ben	3,153.736
1905-ben	28.741	1905-ben	32.519		

Az elemi iskolába járó gyermekek száma

1875-ben 1,491.121 (70.2%)

1905-ben 2,507.916 (79.5%)

A 6 éven fölüli népesség Magyarországon 1880-ban 11,470.000, 1900-ban 14,039.000, növekedés 22.35 százalék. Ezek között az írni, olvasni tudók száma 1880-ban 4,989.000 (43.48 százalék), 1900-ban 8,590.000 (61.19 százalék), tehát amíg a 6 éven fölüli népesség növekedése 22.35 százalék, az írni, olvasni tudók számának növekedése 72.18 százalék.

Két jubileum. Szép ünnepség keretében ülte meg a VII., Verseny-téri elemi és ipariskola tanítótestülete *Ujhelyi* Gusztávnak, az intézet é. igazgatójának 25 éves tanítói jubileumát. Az ünnepség nov. 21-én folyt le az iskola nagytermé-

ben. Az ünnepeltet a növendékek, a tantestület (*Huber Miklós*), az iparos-iskola (*Sándor Péter*) a fővárosi tanács (*Wildner Ödön dr.*), a tanfelügyelőség, a VII. ker. iskolaszék, a VII. kerületi polgári kaszinó, a budapesti tanító-egyesület (*Kemény Simon*), a VII. ker. tanítói kör és a volt tanítványok nevében külön-külön üdvözölték, a leányosztályok tanulói pedig szép kézimunkákkal lepték meg. Este lakoma volt, amelyen *Demjén Géza dr.* tanácsjegyző és *Wittinger Ferenc dr.* is jelen volt. Levélben üdvözölték a jubilánst: *Mosdóssy Imre kir.* tanfelügyelő, *Festetich Géza gr.* tanügyi tanácsos, *Melly Béla*, tanácsos, *Sretvizer Lajos* szakfelügyelő, *Moussong Géza*, *Petri Elek*, *Szabó Aladár dr.* stb.

Hauer Ferenc, a VII. ker., *Wesselényi-utcai* községi elemi isk. érdemes igazgatója pedig december 3-án ünnepelte tanítói működésének 25. esztendejét. Tantestülete, tisztelői és barátai megragadták az alkalmat, hogy a nemeslelkű pedagógus, a békeszerető, s tapintatos igazgató iránti szeretetüket tolmácsolják. Az egybegyűltek nevében *Hámori Márton* üdvözölte a jubilánst, aki meghatva mondott köszönetet: „E csendes, de épen ezért igaz megnyilatkozás — ugymond — hozzáillik az én szerény munkálkodásomhoz, amely egyszerűen s mások munkájának megbecsülésében folyt le.“ A tanügyi életnek e két derék munkását mi is melegen üdvözöljük.

Körlevél a Budapesti tanítótestület t. Tagjaihoz! Tisztelettel értesítem kedves Kartársakat, hogy a székesfőváros Tekintetes Tanácsa f. hó 26-án tartott ülésén, a Budapesti Tanítótestület elnökségének kérésére megengedte, hogy az összes községi elemi iskolákban a tanítás f. évi december hó 7-én hétfőn már délelőtt 10 órakor befejeztessék oly célból, hogy a Kartársak az 1868 évi népoktatási törvény 40-ik évfordulója alkalmából tartandó ünnepi közgyűlésükön résztvehessenek. Az ünnepi közgyűlés tárgyait feltünteti az egyidejűleg kibocsátott meghívó. Ezuttal csak arra kérem föl a t. Kartársak szives figyelmét, hogy ezen ünneplésünkön kilátásunk van a vallás- és közokt. minster ur, az államtitkár urak, a polgármester urak és a tek. Tanács több tagjának szives megjelenésére. Bizton reméllem és arra tisztelettel kérem is, hogy a t. Kartársak teljes számban vegyenek részt ezen ritka ünnepünkön. Budapest, 1908. november 30. Kartársi tisztelettel *Moussong Géza* elnök.

Meghívó. Az 1868-ik évi népoktatási törvény 40-ik évfordulója alkalmából a „Budapesti Tanítótestület“ 1908. évi december hó 7-én déli 12 órakor Budapesten az újavárosháza közgyűlési termében (IV., Váci-utca 62–64. szám) **ünnepi közgyűlést** tart, melyre címedet tisztelettel meghívja. Az ünnepi közgyűlés tárgyai: 1. Himnus Erkel Ferentől, énekli a VIII., Német-utcai polgári fiúiskola ifjúsági dalosköre Erődi Ernő intézeti tanár karnagy vezetésével. 2. Elnöki megnyitó. 3. Ünnepi beszéd, tartja Rákos István. 4. Élő szobor, költemény, írta Havas István; szavalja Csillag Teréz, a Nemzeti Színház művésznője. 5. Isten, király, haza Erődi Ernőtől, négyzólamú vegyeskar, énekli a daloskör, szerző vezénylete mellett. 6. Profécia, költemény, írta Móra István, szavalja Gaál Gyula, a Nemzeti Színház művésze. 7. Az igazgató-tanács határozati javaslata, tiszteletbeli tagok választásáról. 8. Elnöki bezáró. 9. A dal dicsőítése, énekli az ifjúsági daloskör Erődi Ernő tanár vezetésével. 10. Szózat, éneklik a közgyűlésen jelenlevők.

Meghívó. A Magy Gyermektanulmányi Társaság 1908. évi december 5-én, szombaton este 6 órakor a Váci-utcai Új városháza közgyűlési termében nyilvános gyermektanulmányi értekezletet tart, melynek tárgya: *A gyermekek erkölcsi megítélése*. Előadó: Székely György dr., egy. m. tanár, az áll. polg. isk. tanítóképző intézetben a pedagógia tanára. Kérjük a tanítók, tanárok, óvók, orvosok, a szülők, általában a neveléssel foglalkozók vagy a nevelés iránt érdeklődők szives részvételét. Gyermekek részvétele nem kívánatos. Budapest, 1908. november 25. Nagy László ügyvivő alelnök, gróf Teleki Sándor elnök.

Nyomatott Neuwald Illés utódai könyvnyomdájában Bpest, VIII. Üllői-ut 84.